LITERATURA.

Část všeobecná.

Dr. Prelog Milan, Povijest Bosne od *najstarijih vremena do propasti kraljevstva.* Sarajevo (bez roku vydání). Stran 79. — *Týž, Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade.* I. dio, 1463—1739. II. dio, 1739—1878. Sarajevo (opět bez roku vydání; vyšlo r. 1915 nebo 1916). Stran 178 a 190.

Prvý svazeček této nové příručky bosenských dějin je populárním zpracováním známých spisů pojednávajících o bosenských dějinách, Klaićových (nejen speciální práce o Bosně, nýbrž i velikého díla Povijest Hrvata, pokud se týká Bosny), Thallóczyových, Truhelkových, Šišićových a jiných.

Kompilací je také druhá část práce Prelogovy, ale vyniká přece značně nad část prvou. Podobně jako kniha Bašagićova Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (Sarajevo 1900) zabývá se také dějinami Bosny za panství osmanského, kdežto však Bašagić Redžepašić obracel v práci své pozornost výhradně k islamskému živlu v Bosně a Hercegovině, snaží se Dr. Prelog vylíčiti aspoň v hlavních črtách osudy všech tří hlavních konfesí v zemi, jak to výslovně podotýká v předmluvě k prvému dílu druhé části své práce. Poněvadž je to zároveň prvý spis, který podává celkový přehled bosenských dějin za doby osmanské se zřetelem ke všem hlavním konfesím v zemi, nabývá tím dílo Prelogovo významu, jaký náleží každé práci, která svědomitým a pokud možno všestranným způsobem hledí sebrati poznatky uložené v četných monografiích a článcích věnovaných speciálním otázkám, tvořícím dohromady větší celek. I v druhé své části je tedy práce Prelogova kompilací, ale kompilací, kterou s povděkem přijme každý, kdo se bude chtít poučiti o dějinách Bosny a Hercegoviny za panství tureckého způsobem spolehlivým a všestranným, a to tím spíše, že prozatím jiné podobné informační knihy nenajde.

Literatura, jíž spisovatel při práci své použil, je velmi rozsáhlá a na příslušných místech je citována. Materiál v ní obsažený není arci pro všechna období stejně bohatý, a proto nelze také autorovi vytýkati, že na některých místech vypravování jeho je podrobnější než jinde. To je důsledkem každé práce kompilační. *K. K.*

Kadlec Karel, Jugoslavia. O bojích jižních Slovanů za samostatnost. V Praze 1919. Nákladem „Sekcije za narodnu odbranu" spolku „Jugoslavija" v Praze.

Účelem spisu, který vznikl ze 2 kursů přednášek auktorových o dějinách politických bojů jižních Slovanů za státní samostatnost a byl pak tu a tam co do látky doplněn jakož i o několik kapitol rozhojněn, jest, nestopovati tyto boje jen v *jednotlivých* zemích po způsobu dosud obvyklém v bohaté příslušné literatuře, nýbrž i sestrojiti poprvé *jednotný přehled* jich se stanoviska *celonárodního.* Materiál k své práci auktor

sebral s pílí podivuhodnou z přečetných pramenů, vyjmenovaných drobným tiskem na 6 závěrečných stránkách jeho publikace, a sestavil v organický celek s nemalou dovedností skoro na 230 stranách velké osmerky. K stručné předmluvě řadí se tu předně *úvod* s konstituvními myšlenkami o příčinách nedávné války světové, vedoucí k rozkladu Rakousko-Uherska a na jeho ruinách k tvoření nových států a zvláště Jugoslavie. Potom v *11 odstavcích* sledují se přehledně starší i novější děje Slovinců, Chorvatů a Srbů jak na půdě mocnářství habsburského tak i na territoriu balkánském vně mocnářství, aby bylo čtenáři patrno, z kterých zárodků znenáhla vyklíčila státoprávní idea Jugoslavie a jak posléze na poslední hrozné válce byla uvedena v skutek; *rejstříkem* osobním i věcným kniha se zakončuje. — Není nám možno z mosaiky dat a myšlenek vybrati ani kaménky nejčelnější; sice utonuli bychom zde buď v podrobnostech aneb v charakteristikách příliš povšechných a proto málo srozumitelných. Přestáváme tedy na některých ukázkách, které snad budou s to, aby zájem čtenářův o knihu probudily a daly mu popud sáhnouti — po ní samé.

Jedna z hlavních příčin úžasného krveprolévání za posledních let vyvěrá *z domnivavé zásady starořímské*, že jeden národ jest předurčen uchvátiti žezlo nad ostatními národy na zeměkouli, zásady, která obživla v ústech Bismarckových v heslu „Macht geht vor Recht", rozpalujícím pak Všeněmce až k šílené nadutosti.

Toto holdování hrubému násilí, hrozícímu pěstí všem jiným národům, nemohlo nejmocnější a nejpokročilejší z nich nedohnati *k obranné alianci*, jež posléze povalila pyšné Německo a zároveň uspíšila zánik monarchie habsburské, uvnitř již dávno rozervané, ale přes to důvěřující v dobrodružné světoborství Viléma II. Hegemonistické choutky německo-maďarské menšiny jejího obyvatelstva, vhánějíce ji vždy okatěji v područí tohoto panovníka a ujařmujíce většinu jejích příslušníků pod záminkou *zfalšovaného „zájmu státního"*, jako by stát byl cosi ve vzduchu visícího, co má jiné ještě cíle než ukájeti tužby a potřeby lidí, na jeho území bytujících, vzburcovaly pak majoritu státních poddaných ke vzpouře proti Vídni a Budapešti a učily ji hledati pomoci jinde — u mocností zahraničních. A tak *vnitřní* nepřátelé nespravedlivé monarchie přidružovali se k *zevnějším* a svorně dovršovaly její pád. Habsburkové a jejich přední rádci hned od počátku soustátí (od r. 1526) nadržovali předně z valné části poněmčené jeho složce v zemích rakouskoalpských na újmu ústavních a jazykových práv dvou druhých jeho složek, přikládajíce celému soustátí účel někdejší východní (rak.) marky, aby byla *předvojem říše německé*. Odtud jali se hned záhy a později s větším vždy zdarem toto soustátí ve správě i zákonodárství centralisovati, germanisovati a byrokratickými svými orgány panovnickému absolutismu podrobovati.

Revoluční rok 1848 na čas zastavil toto jejich úsilí a přinesl zvláště Maďarům restituci starých svobod, jenže potom hned zase r. 1851 absolu-

tismus se svými obvyklými tendencemi obnoven a teprve po nešťastné válce lombardské chtěj nechtěj skomíral.

Roku 1860 diplom říjnový sliboval *éru konstituční*, a jak se očekávalo, hlavní účast v zákonodárství *sněmům* v jednotlivých zemích, proveden však o rok později Schmerlingovou únorovkou tak, že lví podíl v legislativě odevzdala centralistické *říšské radě* a to dvoukomorové, zemské sněmy (do kterých podloudně vpašovala upřílišený počet zástupců německých) učinila v zákonodárství popelkami, načež r. 1873 vzato jim (tak řeč. přímými volbami) i právo, vysílati do říšské rady své delegáty. Mocný odpor národů neněmeckých (zvláště též Maďarů a Chorvatů) způsobil sice zastavení únorovky r. 1865, z kterého však brzy těžili jen sobečtí Maďaři, domluvivše se s Němci po válce rakousko-pruské *o rozdělení moci nad ostatními národy* monarchie *dualismem z r. 1867*, tak že Němcům ponechána hegemonie s centralismem v nově utvořeném Předlitavsku a Maďarům v Zalitavsku, kde se jim centralisace po splynutí Sedmihradska s Uhrami tím lépe dařila proti národnostem nemaďarským, territoriálně vespolek od sebe odloučeným.

Němci, aby si usnadnili svou nadvládu v Předlitavsku, ukonejšili pak Poláky samosprávnými ústupky v Haliči; Maďaři za podobným úmyslem „vyrovnáním" z. r. 1868 tlumili nespokojenost v Chorvatsku-Slavonsku, načež oba ti panovační kmenové zmařili svorně svým vlivem chystané vyrovnání s Čechy r. 1871. — *Zhoubné následky dualistické úpravy říšské*, jak je předpovídal Palacký ve spisku svém „Idea státu rakouského", ukazovaly se den co den očitěji. Místo plodné činnosti hospodářské říšská rada i zemské sněmy v Předlitavsku staly se jevištěm hádek národnostních, které znechucovaly utlačovaným kmenům pobyt v říši a měnily prvotní tíhnutí jiných, zahraničních (na př. Srbů z království), k té říši v odpor proti ní. *Vyrovnání uhersko-chorvatské*, nestojíc na stanovisku parity obou národů, nadržující Maďarům a od jejich vlád stále jsouc porušováno, zmařilo též naději Chorvatů v připojení Dalmácie k jejich království; mimo to obě ty země byly soustavně a úmyslně hospodářsky zanedbány a Chorvatsko ještě přímo vykořisťováno, nic nedíc o ustavičných pokusech výbojné maďarisace nejen v Uhrách a v Sedmihradsku, ale i v Chorvatsko-Slavonsku a později též v Bosně a Hercegovině. Když válečné štěstí zprva přálo Německu a jeho spojencům v zápasu, který nazván byl od kancléře Bethmanna-Hollwega *„válkou Němců proti Slovanům"*, a když šovinisté německo-maďarští jali se již vyhrožovati národům jiného jazyka, že budou vzaty jim v blízké budoucnosti na konec i ty nepatrné ústupky jazykové a ústavní, kterých jim dosud macešská Vídeň a Budapešť dopřávala, není divu, že ohrožení dali se v zoufalý boj za svou existenci, a pomocí zahraniční — setřásli konečně se svých šíjí jho otrocké. Neposlední z těchto zápasníků za svobodu byli *Jihoslované*: Chorvati, Srbové a Slovinci, zapomenuvše na vše, co je dosud vespolek od sebe odlučovalo a co nepřátelskými vládami bylo jako podpal k roztržce mezi nimi ochotně podporováno.

Auktor probírá v prvních odstavcích své knihy nejstarší a novější historii těchto tří kmenů se zřením k státoprávním snahám každého z nich, aby pak ukázal v odstavcích dalších, kterak ze semene ideí, prvotně velkochorvatských, velkosrbských a velkoslovinských, vyrostla v našich dobách *jediná nejmohutnější* a ztělesnila se v nynějším nadějném státu — *v Jugoslavii.*

Toto holdování hrubému násilí, hrozícímu pěstí všem jiným národům, nemohlo nejmocnější a nejpokročilejší z nich nedohnati *k obranné alianci*, jež posléze povalila pyšné Německo a zároveň uspíšila zánik monarchie.

Jak již dříve podotknuto, nemůžem zde reprodukovati výklady Kadlecovy v celém jich rozsahu; proto spokojiž se čtenář výňatky z nich, hledícími k událostem z doby *nejnovější*, naší generaci tak blízké.

1. Pro *Velkochorvatsko* jako celek složený z Chorvatska se Slavonií, Dalmácií, Bosnou, Hercegovinou a slovinskými zeměmi rakouskými a pro chorvatštinu jako úřední jazyk (místo dosavadní latiny) horoval již r. 1832 hr. Janko Drašković a ze stran domácích asi o padesát let později strana nezávislosti i strana dra. Anta Starčevića, jenže onano přestávala na reální unii s Uherskem, tato však domáhala se úplné samostatnosti proti Rakousku i Uhersku. Po zabrání Bosny a Hercegoviny žádal (hned 8. října 1878) sněm chorvatský, aby císař František Josef připustil připojení nejen těchto 2 zemí, ale i Vojenské Hranice a Dalmácie k Chorvatsku, a ještě před samou bosenskou anexí (počátkem r. 1908) nová politická organisace chorvatská v Bosně (Hrvatska Narodna Zajednica) přála si, aby anektované země byly sloučeny s Chorvatsko-Slavonskem a Dalmácií. Od tohoto roku pak i rakouští Němci (mezi nimi též Lueger), obávajíce se, aby pro zpupnost maďarskou k Chorvatům nerozpadla se naposled celá monarchie, uvažovali o tom, zda by snad toto nebezpečí nebylo lze zažehnati proměnou dualistické úpravy říše v *trialistickou.* Věc ta zabavovala je tou měrou, že všímajíce si jen Jihoslovanů, zapomínali na tužby ostatních národností mocnářství. A právě tou dobou znova vzkypělo rozhorčení Chorvatů proti Maďarům, když jejich vláda předložila společnému sněmu uhersko-chorvatskému železniční pragmatiku toho znění, že maďarština má býti *úředním jazykem na všech drahách* a to i *chorvatských.* Proti pragmatice zdvihl se prudký odpor Chorvatů jak na společném sněmě v Budapešti, tak na domácím v Záhřebě. V tomto zastupitelstvu koalice chorvatsko-srbská, nabyvši po nových volbách r. 1908 většiny více než dvoutřetinové, vydala (v březnu t. r.) *manifest k národu* proti neústavní vládě bána Pavla Raucha i proti společné vládě v Budapešti, načež bán ten vystřídán v svém úřadě Nikolou Tomašićem. Když však ani tento, jsa povolným nástrojem minist. předsedy uherského Khuen Héderváryho (smutně pověstného násilností kroků za předchozího svého bánství) přes hrozný svůj nátlak na voliče nezjednal (r. 1911) si vládní většinu na sněmě, musel ustoupiti *Slavku Cuvajovi* — ještě zuřivější stvůře maďarské. Tehdáž rozpuštěn zemský sněm, a Cuvaj pod jmenem královského komisaře (od měsíce dubna 1912) vládl pak bez ústavy

s nejpříkřejší libovůlí. Řádě proti tisku opositčnímu neslýchanými konfiskacemi, postátňuje policii a suspenduje shromažďovací právo, rozpoutal proti sobě bouři v Záhřebě i v četných městech jihoslovanských. Jeho běsnění, ve kterém nedal se zastrašiti ani pozdějším atentátem bosenského studenta Luky Jukiče, mělo jen tu dobrou stránku, že chorvatské opositční strany se pevněji vespolek semkly, což přispělo k pádu ministerstva Khuen Héderváryova, a že opositční boj proti Cuvajovi, jehožto režim zbičován (v dubnu r. 1912) kritikou na říšské radě i v delegaci vídeňské, provázen souhlasem mnohých měst jihoslovanských a také Bělehradu. Toto protestní hnutí proti Cuvajovi zmocnělo ještě více po zprávách o skvělých vítězstvích spolčených Srbů a Bulharů nad Turky a přiměšovalo do svých projevů zároveň hlučné oslavování vítězů, marně zakázané od vlády. Nová persekuce nic vládě nepomohla; dne 21. června 1913 Cuvaj konečně propuštěn, komisařství zastaveno a v nově předložené železniční pragmatice ustanovení o jazyku již vynecháno.

Zatím po smrti dr. Jos. Franka (odmítajícího společenství se Srby) sestoupili se nedávní přívrženci jeho spolu se stoupenci rovněž zemřelého dr. Anta Starčeviće, kterých vůdcem stal se po něm dr. Mile Starčević, v jednu „*Spojenou stranu práva*“. Mluvčí nové strany s přáteli svými z ostatních zemí jihoslovanských mocnářství rakousko-uherského — počtem 55 poslanců — odevzdali hned 31. ledna r. 1912 panovníkovi a též následníkovi trůnu *pamětní spis*, žádajíce v něm, aby byli do Záhřeba svoláni zástupci všech zemí chorvatských na sněm, který by se radil o řádné úpravě jak vnitřních záležitostí království chorvatského tak i o poměru jeho k *celé* monarchii. O tom, jak by se taková úprava provésti dala *trialismem* té neb oné formy, rozpřádali literární diskussi četní spisovatelé, a povšechně o trialismu jakožto útvaru, který by nebyl snad jen dovršením dualismu, nýbrž jakýmsi *kompromisem* mezi federalismem a centralismem, promluvil v rakouské delegaci (dne 2. května r. 1912) též kn. Kar. Schwarzenberg. Podobný kompromis doporučoval podrobněji ve svém spise z r. 1913 také Seton-Watson a ještě více hleděl odpor Maďarů i Němců uchlácholiti dr. I. Pilar, navrhuje ve svém pamětním spise (podaném císaři Karlovi dne 19. srp. 1917), aby správa Chorvatska, Slavonska a Dalmacie s Bosnou a Hercegovinou (po případě i s Istrií a Krajinou) byla odevzdána některému *členu habsburské dynastie* jako vévodovi chorvatskému, jmenovanému od panovníka a podporovanému ve vladaření od odpovědného ministerstva (pod předsednictvím bánovým), které by si po svém boku zřizoval.

2. Zcela jinak, nežli Chorvati, řešili otázku jihoslovanskou *Srbové*. Prvotně (již od počátku 19. století) vyrvati chtěli jen *Turkům* balkánské kraje, osazené obyvatelstvem svého jazyka (totiž vedle bývalého pašalyku bělehradského hlavně Bosnu a Hercegovinu a staré Srbsko), nepomýšlejíce ještě na Macedonii. Potom však, když Rakousko-Uhersko zabralo Bosnu a Hercegovinu, přicházejíce s ním do konfliktů, jali se pomýšleti již na odtržení zemí chorvatsko-srbských *i od této sousední říše*

habsburské a mimo to na odnětí Turkům aspoň srbské části Macedonie. Záměry této radikální strany velkosrbské uváděly ji ve spor s austrofilským knížetem Milánem Obrenovičem a po jeho odstoupení též s králem Aleksandrem (zavražděným pak r. 1903). Za krále Petra Karaďorděviče stávala se hospodářská závislost na Rakousko-Uhersku Srbům již nesnesitelnou *pro celní válku* mezi oběma těmi státy a nutkala bělehradskou vládu, aby zemi zjednala obchodní cestu k moři *přes Macedonii*, kterou však byli by rádi vyrvali Turkům i Bulhaři. Odtud došlo nejprve k dlouhým sporům mezi Srbskem a Bulharskem a r. 1912 posléze k tajné mezi nimi smlouvě proti Turecku. Podle ní měla *jižní část* Macedonie, nesporně bulharská, připadnouti Bulharsku, a o osudu *severozápadního* území měl rozhodnouti císař ruský, předpokládajíc arci, že válka proti půlměsíci bude vítězně zakončena od spojenců, k nimž přidalo se též Řecko. A štěstí přálo jim tak, že také *Albanii* odňali Turkům a chystali se ji rozděliti v sever *srbský* a v jih přiřknutý *Řekům*. Avšak Rakousko-Uhersko, chtějíc zameziti Srbsku přístup k moři, stálo na tom, aby Albanie *dělena nebyla*, nýbrž ustavila se jako zvláštní stát. Proto vláda bělehradská, aby náhradou za Albanii domohla se spojení s mořem v Macedonii, naléhala v Sofii *na revisi* smlouvy své s Bulharskem (z. r. 1912), a když se jí toto vzpíralo, nedávní spojenci Bulharů obořili se na ně v nově válce, do které zasáhlo od severu i Rumunsko zabráním značného dílu Dobrudže. Stísněni Bulhaři přinuceni takto k *míru bukurešťskému* (10. srpna r. 1913), kterým Srbsko zvelíčeno bývši o 38 tisíc km², přiražených k jeho dřívější državě, vzrostlo v stát o 86 tisících km² s obyvatelstvem více než 4milionovým.

Tímto úspěchem *propagandě velkosrbské* dostalo se *nové posily* k osnování plánů ještě smělejších a zároveň k neskrývané nechuti proti následníkovi habsburského trůnu arcikn. Františku Ferdinandovi, jejž pokládala za *hlavního* svého protivníka.

3. Politika *Slovinců*, nejmenší větve jihoslovanské, vyhraňovala se v určitější program zdlouhavěji a po mnohých tápavých pokusech. Roku 1848 hlásavše ústy dra. Bleiweisa potřebu, aby krajiny slovinské byly sloučeny v jeden správní celek, později vzmužili se k myšlence Velké Slovenie, do níž by byly pojaty i štýrské a korutanské části dávno již poněmčené, od čeho však někteří vlastenci zrazovali, a jiní zase tíhli k jednotě s Chorvaty. Od roku 1860, počátku éry ústavní, Slovinci skromně přestávali na požadavku rovnoprávnosti ve školách i úřadech vedle rozšíření autonomie v rámci jednotného ústavního Rakouska, který zvýšili pak po několika letech svým *mariborským programem* (z 25. září r. 1865), směřujícím k obnově někdejšího německoslovinského *Vnitrorakouska*, jehož složkami bývaly Štýrsko, Korutany a Krajina s Přímořím. Naproti tomu dr. Josef Vošnjak, ač osaměle, přimlouval se již za *spojení svých rodákü s Chorvaty a Srby*. Teprve zřízení neoblíbeného dualismu v mocnářství povzbuzovalo roku 1868 zase k usilování o Velkou Slovenii, totiž o jednotné territorium slovinské s rozsáhlým domácím zákonodár-

stvím a s vládou odpovědnou sněmu, požadavek zdůrazňovaný od slovinských poslanců na zemském sněmě štýrském a gorickém (r. 1869), brzy též (r. 1869) na krajinském, a v časopise „Slovenski Narod", vycházejícím v Mariboru a tlumočícím smýšlení radikálnější strany „mladoslovinské".

Myšlence *jihoslovanské*, t. j. sloučení Slovinců, Srbů a Chorvatů *v společný stát*, vadil po dlouhý čas jednak *dualismus*, který je od sebe odděloval umělým, nepřirozeným vřazením jedněch do Předlitavska, druhých do Zalitavska, jednak byla jí na překážku přílišná, ač potřebná, *zabranost Slovinců* do věcí výhradně *domácích*, totižto starostí o podniky (nové školy, spolky, časopisy, knihy slovinské, hospodářské instituce), kterými by budili v lidu národní vědomí a zvelebovali jeho duchovní i hmotný život. Nad to bylo jim pečovati o zavedení slovinštiny do úřadů a zemských sněmů, z nichžto pouze na krajinském měli většinu zástupců; v těchto zastupitelstvech a na říšské radě vídeňské převládali mezi nimi konservativci a opportunisté z jejich strany katolické anebo slovinské strany lidové.

Teprve počátkem 20. století rozmáhá se *přátelství* mezi Slovinci, Srby i Chorvaty a projevuje společnou činností po výtce na poli *kulturním*. K tomu přátelství předně mezi Slovinci a Chorvaty nabádá již nejen slovinská strana pokroková, ale i tábor katolický. Brzy potom také *srbský* živel přidružuje se k slovinsko-chorvatskému na zjezdu jihoslovanských kulturních spolků a institucí v Lublani v prosinci r. 1910 a o rok dříve již na důvěrné konferenci jihoslovanské *sociální demokracie* v témže městě, kteréž účastní se i balkánští Srbové a na níž dojde k resoluci, že *všickni* jižní Slované rakousko-uherské monarchie, ať toho neb onoho jména, náboženství a způsobu pravopisu, jsou nicméně jediným jednotným národem, usilujícím o společný národní život ve svazu jedné státní, úplně demokratické federace.

Asi o 3 leta později, říjnový sjezd zemských a říšských poslanců slovinských a chorvatských v Lublani prohlašuje, že chce společně pracovati k tomu, aby Chorvaté a Slovinci jakožto národní celek domohli se skutečně *sjednocení*, práv a svobodného rozvoje, ač jen v *rámci* habsburské monarchie. Za sjednocení *rakouských jen* Jihoslovanů a pouze v rámci dosavadní monarchie přimlouvala se též resoluce liberální strany kraňské z 18. dubna r. 1913, kdežto spisovatel Ivan Cankar (v přednášce své v sociálnědemokratickém spolku v Lublani) za cíl žádoucí vytkl „dosažení jihoslovanské *republiky*".

4. *Jednomyslnost v svém postupu* ukazovali již od let dřívějších Slovinci a Chorvati v *Istrii*, valnou většinou to na venkově rolníci a v městech dělníci, ježto nutkala je k tomu *společná obrana* proti místní majoritě *Italů*, usedlých výhradně v městech a městysech, ale všude po zemi vpravujících školám svůj jazyk jakožto vyučovací. I tam dobyli si zásluh o svůj lid slovanští kněží s biskupem Dobrilou v čele, budíce v něm národní vědomí zakládáním nových škol, časopisů a čtenářských spolků

a povznášejíce i hospodářskou jeho činnost vhodnými prostředky; na ostrově Krku pomáhali jim v té práci Dinko Vitežić, po Dobrilovi zástupce a obhájce istrijských Slovanů ve Vídni v l. 1873—1892 a spoluzakladatel jejich Matice školské, dále mladší neúnavní pracovníci Laginja, Spinčić a redaktor Mandić. — Ač Slované istrijští činí 58% všeho obyvatelstva, jazyk jejich byl odstrkován v státních úřadech, v zemském sněmu i v zemském výboru.

5. *Šíření jihoslovanské myšlenky* i mezi těmi Slovany, kteří k ní byli dosud netečni, prospívalo již před válkou světovou právě to, co ji mělo dusiti, totiž *persekuce*: neústavní režim maďarský, politické procesy, zvláště záhřebský a vídeňský (z popudu Nastićova a Friedjungova) a jiné prostředky toho rázu. Počet stoupenců jejích překotně stoupal po *triumfech srbsko-bulharských nad Tureckem* — k nemalé mrzutosti německo-maďarských závistníků v Rakousko-Uhersku, kteří do nedávna rozdmychovali celní boje se Srbskem, a potom hleděli je rozeštvati s Bulhary. Úspěchy srbské za míru bukureštského dovršovaly rozčilenost rakousko-uherských komandantů; zbrojení monarchie habsburské uspěšováno. Den co den stávalo se patrnějším, že *chystá se k válce.* Tomu svědčily nejen nový zákon branný a zákon o vojenských úkonech z. r. 1912, ale i rozpuštění zemského sněmu a dosazení státní komise místo zemského výboru v Čechách v r. 1913, prodlužované komisařství v Chorvatsku, císařem jednostranně r. 1914 zvýšený branecký kontingent a konečně i uzavření říšské rady. Kde který nestranný pozorovatel byl pak přesvědčen, že atentát několika blouznivců velkosrbských na život arcikn. Františka Ferdinanda a jeho choti v Sarajevě (dne 28. června r. 1914) byl jen záminkou, vítanou rakousko-uherské vládě, k pověstnému ultimatu, zaslanému do Bělehradu dne 23. července t. r. a úmyslně (též návodem berlínským) zostřenému, aby válka byla Srbsku a po případě i jeho ruskému protektorovi vnucena. Takto, jak známo, dán první podnět k následujícímu pak rozpoutání boje světového. *Vypovězení války srbsku* (dne 28. července t. r.) zahájeno od vojenské strany německo-rakouské krutým *pronásledováním* Slovanů, zejména *jižních*, tresty na hrdle, statcích, žalářováním a internováním, rozpouštěním národních spolků a p. — A tu mnozí jihoslovanští předáci (na př. Dr. Ante Trumbić, Fran Supilo, Dr. Franko Potočnjak aj.) uprchnuvše za hranice, sestoupili se (r. 1915) v Paříži v *Jihoslovanský komitét*, aby informovali vlády a veřejné mínění v cizině o politických poměrech rakousko-uherských a tužbách jižních Slovanů po osvobození z dosavadního jha jakož i po spojení jich s bratry srbskými a černohorskými v jeden nezávislý stát národní. Zároveň jali se organisovati jihoslovanskou *emigraci* v cizině, nevyjímajíce ani krajanů svých v Americe, v jižní Africe, v Novém Zélandu a v Australii. Mimo to pořádány *dobrovolnické legie* (v l. 1915—1916) z uprchlíků z mocnářství habsburského i z propuštěnců z Ruska.

6. Ani když dosedl na trůn habsburský *nový panovník Karel* (od 21. listopadu r. 1916), brutální řádění vojenské vlády a absolutismu nebraly

konce, ač o něco dříve zavražděn Bedř. Adlerem hr. Stürgkh jakožto podporovatel neústavnosti. Říšská rada svolána zase teprve pro překvapující příběhy zahraniční (zejména ruskou revoluci) a finanční rozvrat mocnářství. Avšak tentokráte již Český svaz poslanců na této radě, dohodnuv se s nově utvořeným Jihoslovanským klubem, činily účast svou v rokování na ní závislým na *odklizení dualismu a na přetvoření monarchie habsburské ve federaci* svobodných a rovnoprávných národů. Učinily tak svými *deklaracemi z 31. května r. 1917, v nichžto jihoslovanská* vymáhala spojení všech (i menších) území v Předlitavsku i Zalitavsku, kde bytují Slovinci, Chorvati a Srbové, na základě principu národnostního i chorvatského státního práva v samostatný, demokratický stát, zbavený všeho cizího panství (tedy i všeliké závislosti na království uherském). Této deklaraci se podobala dřívější už adresa Starčevićovy strany práva (z. 1. břez. 1917), ač s výslovnou zmínkou *jen* o Chorvatech a Slovincích, kdežto současná adresa většiny chorvatského sněmu požadovala sice rovněž spojení Jihoslovanů z monarchie v jeden celek, ale s vypuštěním *Slovinců* a jen v *rámci* dualismu. Zdálo by se tudíž, že rakousko-uherští Jihoslované různí se v svých názorech na jihoslovanskou otázku, ale tvářili se tak jen z opatrnosti, aby nestihla jich obvyklá persekuce, ač vskutku přál si kde kdo z nich ve svém srdci, aby nový jejich stát byl z rámce té nevděčné monarchie vyňat.

Otevřeněji vedli si *Srbové a s nimi chorvatští i slovinští emigranti* v poradě své na *ostrově Korfu* (dne 20. července 1917), které účastnili se údové dřívější koaliční vlády, tehdejší vlády, předseda srbské národní skupštiny a zástupci Jihoslovanského komitétu. Hlavní články jejich deklarace (podepsané srb. minist. předsedou Pašićem a předsedou Jihosl. komitétu Trumbićem) zněly: Stát Srbů, Chorvatů a Slovinců, kteří jsou též známi pode jménem Jižních Slovanů čili Jihoslovanů, bude *svobodným a nezávislým královstvím* s nedílným územím a jednou národností (jedním státním občanstvím). Stát ten bude ústavní, demokratickou a parlamentní monarchií; v čele jeho bude *dynastie Karadorděvičů*. Ostatní články deklarace týkají se názvu nového toho státu, jedinosti jeho znaku, praporu a koruny, rovnoprávnosti národních jmen (srbského, chorvatského a slovinského) před zákonem na celém území, rovnoprávnosti všech státem uznaných konfesí (pravoslavné, katolické a islamské), písma cyrilského i latinského, úpravy volení zástupců do národního shromáždění, do obcí a jiných správních institucí (všude dle všeobecného, rovného, přímého a tajného práva hlasovacího), vypracování ústavy volenou konstituantou, svobody Jaderského moře atd. — Ježto články ty vyslovují se pro monarchickou formu státní a to s dynastií Karadorděvičů a zdůrazňují jen a jen národní zájmy Chorvatů, Srbů a Slovinců v novém státu sloučených, namířeny jsou jak proti monarchii habsburské tak proti aspiracím království italského.

7. Očekávalo se, že politikové vídeňští (ne-li též maďarští), srovnají-li příkré požadavky korfské s mírnějšími z květnové deklarace jihoslo-

venské, nakloní se aspoň *k této květnové*, zvláště když bylo na jevě, že válka s čtyřdohodou skončí se pro centrální mocnosti nepříznivě. Ale ani ministerští předsedové rakouští (Clam Martinic a jeho nástupce Seidler) ani rakouští Němci neměli se k povolnosti, ba tito bouřlivými demonstracemi a články novinářskými ozývali se proti oné deklaraci a Danzer's Armee-Zeitung odpovídala na ni (v červnu 1917) návrhem, aby se nedosti „nasycené" Rakousko-Uhersko „*dosytilo*" *ještě anektováním* dosavadního království srbského a Černé Hory. Potom přišli *Maďaři*, bojíce se, aby jim osvobození Jihoslované nezavřeli cestu k moři, s *nátlakem* na delegáty chorvatsko-srbské koalice v uherské delegaci, aby *přiměli je k protestu* proti politice deklarační; podobně vládní nátlak učiněn na bosenského arcibiskupa Dra. Jos. Stadlera, jehožto stařecké slabosti zneužili Frankovci Dr. Pilar a Jos. Vancaš a zfalšovali memorandum, svěřené jim od něho, aby je odevzdali ve Vídni. Potom zmocnivše se řízení arcibiskupova orgánu („Hrvatského Dnevnika"), psali v něm po chuti zemského náčelníka generála Sarkotiće.

Uherská vláda oznámila pak veřejně na sněmě (ústy svého předsedy Wekerla), že by sice podporovala snahu Chorvatů o připojení Dalmácie, ale *bez* Bosny, a rakouská ústy Seidlerovými vyjádřila se dokonce, že *ani Dalmácie* nemůže býti Chorvatům vydána. Tyto výroky ovšem málo se shodovaly s jednou ze 14 mírových podmínek presidenta severoamerické Unie Wilsona (z 8. ledna 1918), totiž tou, aby národům rakousko-uherským byl dopřán co možná největší *autonomní* vývoj. Z té příčiny *Jihoslovanský klub ve Vídni* důrazným memorandem (z 31. ledna t. r.) připomínal předsednictvům delegací, vyslaných k *jednání o mír v Brestu Litevském*, že dosavadní ústavy monarchie privilegují jen dva národy panující na újmu ostatních, pôtlačovaných a vyssávaných a směřují také proti sebeurčovacímu právu Jihoslovanů v území, na kterém tito jsou usazeni souvisle a v kompaktních massách. Práva sebeurčení dovolávala se též resoluce národního shromáždění v Zadru (z 3. března 1918), tepajíc zároveň zločiny, páchané na Jihoslovanech, a doporučujíc svorný postup se zástupci národa českého. Vedle toho uznána i potřeba *koncentrace všech stran a skupin*, které usilují o jednotu národní a nezávislý *stát jihoslovanský* (na schůzi Starčevićovy strany práva s členy Jihosl. klubu a se zástupci bosenských i dalmatských Chorvatů a Srbů). Prvním krokem k tomu mělo býti ustavení *Národní rady o 24 členech*, která by řídila taktiku všeobecné politiky jihoslovanské a poučovala domácí i cizí tisk o požadavcích a poměrech svých rodáků.

Nejvíce nesnází bylo s koncentrací četných politických táborů v *Chorvatsku*, z nichžto Frankovci nepřestávali ještě hartusiti proti nenáviděným od nich Srbům, dokud na nízkost jejich útoků neposvítil na zemském sněmě bán Mihalović. Zatím na nové květnové schůzi jihoslovanských politiků v Záhřebě uznávána opětně *naléhavost jednotného postupu* a dán aspoň podnět k tomu, že založena Národní organisace dalmatská ve

Splitu, jiná pro chorvatské příměří a Istrii (na sjezdě v Sušaku) a později ještě Národní rada v Lublani.

8. V letních měsících r. 1918, kdy se to vše dálo, čtyřdohoda pomocí armády severoamerické dodělala se již na západním bojišti takových úspěchů, že konečná porážka Německa a jeho spojenců stala se velice pravděpodobnou. Všaktě již potom (dne 24. září t. r.) společný rakousko-uherský ministr věcí zahraničních Burián zaslal spojeným mocnostem nepřátelským *mírovou notu*. Tento jeho krok přišel vhod politickým representantům jihoslovanským (v poslanecké sněmovně na říšské radě) po té stránce, že dal jim příležitost, aby se tam veřejně (v deklaraci z 2. října t. r.) ohradili proti tomu, že by rakousko-uherské vládě příslušelo právo, mluviti při jednání o míru *jménem jiných národů* kromě panujících Maďarů a Němců. Myšlenku všeobecného míru arci vítali, ale jen s tou výhradou, bude-li zavřen na základě sebeurčovacího práva ve smyslu mezinárodním, tak aby každý národ po své libosti rozhodl se sám, „chce-li raději založiti si svůj vlastní stát či uzavříti konfederaci s národy jinými". Opětná mírová nabídka rakousko-uherská (z počátku října r. 1918) pobídla zástupce všech politických stran jihoslovanských na území monarchie, že organisovali si již tentokráte *společnou Národní radu* (slovinsko-chorvatsko-srbskou), která přiznala se nepokrytě k hledisku Jihoslovanského komitétu londýnského, *zamítajícího* zpožděný *manifest* císaře Karla (z 19. října 1618) a prohlašujícího, že Jihoslované *přetrhují* „veškeren svazek s Habsburky", nechtějíce býti snad na věky rozděleni mezi Předlitavsko a Zalitavsko dle plánu panovníkova, který by zamezoval spojení Srbů, Chorvatů a Slovinců z monarchie s jejich bratry v sousedním Srbsku a Černé Hoře a dovršoval zotročení Bosny i Hercegoviny. Výbor společné Národní rady, *souhlase* s londýnskými svými krajany, následoval jich příkladu a na své schůzi v Záhřebě (dne 17—16. října t. r.) *rovněž zavrhl* manifest císařův a předem již i kterýkoli podobný snad návrh budoucí. Události pak šly za sebou ráz na ráz. Dne 28. října, když Rakousko-Uhersko nabízelo se Unii severoamerické k separátnímu jednání mírovému na podkladě *uznání práv Čechoslováků* a *Jihoslovanů*, tito neváhajíce, hned dne 29. října (za návrhem Sv. Pribičeviće) prohlásili na slavnostní schůzi chorvatského sněmu v Záhřebě *nezávislost Jugoslavie* na monarchii habsburské, a Národní rada, pověřena byvši za *nejvyšší vládu* nové říše a oznámivši čtyřdohodě své k ní přátelství, odevzdala správu jednotlivých zemí jihoslovanských *místním* Národním radám.

9. Přes to nebyly ještě všecky nesnáze odklizeny. Některým předákům jihoslovanským tanuly na mysli dosavadní hranice politické a národnostní (Slovinců, Chorvatů a Srbů *v Předlitavsku, Zalitavsku i vně* Rakousko-herska), a hledě k tomu, navrhoval Radić, náčelník chorvatské strany selské, utvoření *3 společných států s 3 vladaři*. Sociálně demokratickým živlům slovinským a chorvatským zamlouvalo se však spíše *republikánské direktorium*, kdežto Srbové, držíce se pevně korfské deklarace, setrvávali na zachování *dynastie* Karadorděvičů, ač

ohražovali se proti tomu, že by v příštím království chtěli se proti druhým jeho složkám státi živlem panujícím. Konec konců společná Národní rada prohlásila ve shodě s vládou bělehradskou, že všecka dříve k *Rakousko-Uhersku náležející* territoria jihoslovanská mají býti *sloučena spolu s královstvím srbským i černohorským v jednotný stát*, o jehož organisování bude se hned starati 28-členný výbor.

Vladařskou moc měl (dle usnesení oné společné Národní rady) vykonávati po celém tom státu *král Petr* aneb místo něho jako regent následník trůnu Aleksandr.

Poselstvo Národní rady, vypravivši se do Bělehradu, odevzdalo tomuto panci písemnou adresu, jejímžto nejzávažnějším kusem byla žádost za zřízení *provisorního národního zastupitelstva* po boku vlády jemu odpovědné a dále za potřebné přípravy *k volbám* do řádné *konstituanty* na základě všeobecného, přímého, tajného a poměrného hlasování, tak aby se mohla sejíti nejdéle do 6 měsíců po uzavření míru. Do adresy vložen zároveň *protest* proti jakékoli úmluvě a zvláště proti londýnské (čtyřdohodové, nadržující choutkám italským), „podle níž s porušením zásady i principu sebeurčení bychom byli nuceni odstoupiti část svého národa cizímu státu“ (část totiž i po příměří zabíranou italským vojskem, ač prohlásil ji za svou nový, nezávislý stát jihoslovanský).

Ze sklonku r. 1918 dlužno připomenouti ještě 2 závažných událostí, totiž usnesení národní skupštiny černohorské a skupštiny království srbského. Podle prvního z těch usnesení *připojuje se Černá Hora*, nedbajíc odporu bývalého svého krále Mikuláše, k novězrozené Jugoslavii, podle druhého Srbsko jako království individuální vzdává se v ní jako v širší říši napříště své *dosavadní individuality*.

Na počátku potomního roku (v proklamaci své z 6. ledna 1919) králevic Aleksandr odpověděl jménem svého otce krále Petra zcela příznivě na obsah písemné adresy společné Národní rady, o kterém jsme se zde zmínili o několik řádků výše.

Králevic oznamoval, že sestavil v dohodě všech stran (srbské, chorvatské i slovinské) a všech náboženských vyznání *první státní vládu*, a ta že co nejdříve svolá do Bělehradu *prozatímné Národní zastupitelstvo* (složené z vyslanců srbské skupštiny i Star. Srbska a Macedonie, z poměrného počtu Národních rad i ze zástupců Vojvodiny a Černé Hory). Takto krok za krokem *uváděna ve skutek Jugoslavia* jako jednotný stát Srbů, Chorvatů a Slovinců, prozatím uznaný jen několika státy.

10. *Nový ten stát* má se skládati z 13 zemí: z *5 slovinských* (Krajiny, již. Štýrska, již. Korutan, Gorice, Gradisky a z Terstu s okolím), z chorvatsko-slovinské *Istrie* se silnou minoritou italskou a s městem Rjekou, dále ze *3 zemí chorvatsko-srbských* (Chorvatsko-Slavonska, Dalmácie, Bosny a Hercegoviny), *z jihoslovanské části Uher* (bývalé Srbské vojvodiny čili Báčky s Banátem, z Baraňy a Mezimuří s okolím), posléze *z bývalého království srbského* i s tak řeč. Novým Srbskem, zahrnujíc v to Macedonii, a z *Černé Hory*.

Mírová konference určí definitivně hranice jeho, o které jest spor s Italií (též o východní břeh Jaderského moře), s Rumuny, Maďary, Němci a Bulhary.

11. Jugoslavie zůstane asi ještě dlouho *státem zemědělským*, majíc 80% obyvatelstva rolnického. Rozvoji průmyslu příznivy budou bohaté lesy, hojnost rudy, uhlí a značná vodní síla; rozkvětu obchodu přijde vhod poloha u moře a dostatek výborných přístavů přirozených. Státní území snadno vyživí dvojnásobný počet populace, která dosud jest hustoty prostřední.

Jihoslované dobyli si *perně* své samostatnosti. Z nich předně *Srbové* vedli si s pravým heroismem jak v dřívějších svých bojích proti Turkům tak i v nedávných proti neméně sveřepým Maďarům a Němcům. *Chorvatům* bylo na rozdíl od Srbů nevýhodno, že záhy pozbyli své *národní dynastie* a přimkli se k Uhrům, kteří nedovedli uhájiti Dalmácie proti Benátčanům, ba po dlouhý věk ani své otčiny proti sultánům cařihradským, a když domohli se své hegemonie dualismem, násilně rušili vyrovnání s Chorvaty z r. 1868 a necitelně je rdousili. Mimo to škodilo Chorvatům, že byli *roztroušeni* po několika zemích, příslušných k dvěma státům, dále, že pozůstala jim (na překážku vývoje domokratického) *šlechta*, které se Srbové již za tureckého žezla zhostili, a že národní vědomí ujalo se u nich mocněji *pouze v intelligenci a středních vrstvách* (a ne v prostém lidu mnohohlavém). Proto útisky maďarisování živěji pociťovány jen v těchto třídách; podobně tomu bylo v Dalmácii, v Bosně a Hercegovině.

Také *Slovincům* přičísti jest k zásluze, že vážíce si národní svobody, dali očitě najevo svou politickou vyspělost tím, že ochotně připojili se k státu, který většinou svého obyvatelstva bude *vlastně státem srbsko-chorvatským*. Jest nyní na této většině, aby ustrojila jej moudře, totiž centralisticky jen potud, pokud jest toho nezbytně třeba, v ostatním však aby dopřávala jednotlivým plemenům co možná nejširší autonomie. Jest žádoucno, aby s rozmyslem bylo pracováno k úplnému splynutí Srbů, Chorvatů a Slovinců *v celek národně kulturní*, který by si liboval žíti ve státě holdujícím principu ryze demokratickému — úkol, který si již obrala *Jihoslovanská demokratická liga*, utvořená v Paříži (počátkem r. 1919) od některých náčelníků bývalé emigrace.

Důtklivou potřebou nového státu bude, aby si brzy odchoval *dostatečný dorost intelligence* školami. Dvě starší university měly by býti rozmnoženy o dvě nové, slovinskou v Lublani a srbo-chorvatskou v Sarajevě, a rovněž bylo by se starati o nové školy odborné, střední a elementární hojného počtu. Bylo by si přáti, aby procento analfabetů rychle se zmenšovalo, naproti tomu aby zvyšovala se kulturní úroveň širokých zástupů tím, se by byla zřízena *jednotná* Matice lidu a k ní přidružené velké knihkupectví k vydávání vhodných spisů vědeckých i básnických. Konečně nebudiž zapomenuto na to, aby dobré přátelské *styky* nejen politické, ale i hospodářské a kulturní vždy více sbližovaly království jihoslovanské *s republikou československou*, jim oběma k prospěchu.

Nuže, zda čtenář nepostihuje již z těchto ukázek myšlenkových, vyňatých z úvodu knihy auktorovy a několika posledních jejích odstavců, že objevila se na našem literárním tržišti publikace vzácné hodnoty, takřka přeplněná spolehlivými daty konkretními, která svázána jsou organicky v řetězec souvislých výkladů a úvah, znamenitě nás poučují o předmětu nesmírně složitém, sice časovém, u nás však po většině svých stránek dosud neznámém? — A práce auktorovy vážíme si tím více, že všude psána jest s klidem, prostým vší stranickosti, ač netají se svými sympatiemi k takovým ideálním snahám, které probouzejí se bezděky v každém ušlechtilejším člověku vůbec a v nitru slovanském zvláště.

Jar Božek.

Denis E., La grande Serbie. (Bibliothèque d'histoire et de politique, Paris, Librairie Delagrave).

Denisova kniha o Velkosrbsku, rychle od r. 1917 za sebou již po deváté vydaná, vyšla jako I. svazek jeho „Bibliotéky historické a politické", jím nedávno založené. Z té příčiny Denis vykládá v předmluvě tohoto svazku, co mu bylo pobídkou, aby spisy toho oboru ve Francii jal se uveřejňovati. Má za to, že občané a zároveň voliči v tom svobodném státu příliš mnoho a příliš pohodlně spoléhali *jen na své ministry* jakožto ředitele zahraniční politiky a sami vyzouvali se z povinnosti své, starati se o podrobnější známost hmotné, intellektuelní a mravní moci, snah a tužeb jiných národů. Tato netečnost škodívala Francouzům často za války světové, tak že bývali některými událostmi nepříjemně překvapováni pro svou neznalost poměrů i v těch státech, které byly jejich spojenci. Jest nezbytno, aby francouzští občané voličové pilně sledovali příběhy veřejné a především *zahraničné*, nedůvěřujíce jen zprávám časopiseckým, často kusým, nesprávným a zmateným. Lepší orientací Francouzů o věcech mimofrancouzských chce sloužiti Denisova „Bibliotéka", důležitá ve chvíli, kdy mírové smlouvy zamýšlejí trvale upraviti situaci evropskou. Jest závažno věděti, jaké jsou aspirace a touhy rozličných národů, jak usmířiti nároky vespolek si odporující, které požadavky té oné vlády vyhovují skutečným potřebám států a neklamným přáním zástupců, o jaké zdroje jejich domácí hmotné a duchovní moci opírají se ty nároky, mnohdy snad spíše bouřlivé než vážné. K těmto rozmanitým otázkám dává odpověď pouze *známost historie* každého národa. Jeho tužby bývají tím neodbytnější, čím déle od dávných dob v duši mu dozrávaly. Jediné minulost nás řádně poučí o rázu a síle všech jeho nadějí, ukáže nám, v čem jsou přemrštěny, nespravedlivy aneb nebezpečny, v čem přiměřeny, oprávněny a přípustny; sice snad mnohý národ zmine si hráti úkol nenáležitý, neshodný s jeho nynějšími schopnostmi a silami.

Z národů evropských sympatie nejupřímnější hodni jsou předně *Srbové*, jejichžto historii přináší tedy I. svazek „Bibliotéky" nejdříve; jejich heroismus budil všude úžas světa, ale dlužno poznati, čím ještě vedle něho dopracovali se svých ohromných úspěchů. Nastává velká dělba Turecka na Balkáně a jinde. Francie nesmí se jí lekati, ani vzejdou-li